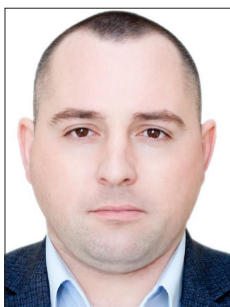

CZU: 343.431:159.97:364.62

DOI: <https://doi.org/10.67457/lv26.1.05>Vitalie IONAȘCU¹

vitalie.ionascu@mai.gov.md

Benjamin LUP²

beniaminlup@yahoo.com

IMPACTUL TRAUMEI ASUPRA COMPORTAMENTULUI VICTIMELOR TRAFICULUI DE PERSOANE: REACȚII ȘI ASISTENȚĂ PSIHOSOCIALĂ

Abstract: Studiul examinează impactul traumei asupra comportamentului victimelor traficului de persoane și evidențiază complexitatea reacțiilor psihologice generate de experiențele repetate de exploatare, constrângere și control. Traficul de persoane, recunoscut drept una dintre cele mai grave forme de criminalitate organizată, produce consecințe profunde asupra sănătății mintale, fizice și sociale a victimelor, afectând grav capacitatea acestora de a lua decizii autonome, de a avea încredere în ceilalți și de a reveni la un mod normal de viață. Cerceta-reă relevă că experiențele traumatiche asociate traficului favorizează apariția unor tulburări complexe, precum depresia majoră, anxietatea cronică, sindromul de stres posttraumatic, tulburările de atașament și de identitate, disocierea și perturbările severe ale somnului. Aceste efecte sunt amplificate de abuzurile repetate, izolarea socială, șantajul emoțional și controlul psihologic exercitat de traficanți. În plan comportamental, victimele dezvoltă frecvent mecanisme disfuncționale de supraviețuire, cum sunt apatia, supunerea, negarea, dependența emoțională sau evitarea contactului cu autoritățile, ceea ce face mai dificilă identificarea lor timpurie și complică procesul de recuperare și reintegrare. Lucrarea subliniază necesitatea unei intervenții psihosociale specializate, timpurii și continue, axată pe protecția victimei, reducerea riscului de revictimizare și restabilirea funcționalității

¹ Conferențiar universitar, doctor în drept, decan al Facultății drept, administrație, ordine și securitate publică, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI (ROR: <https://ror.org/036kvxa54>), e-mail: academia@mai.gov.md; e-mail: vitalie.ionascu@mai.gov.md, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6976-615X>

² doctorand, Școala doctorală „Științe penale și drept public”, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al RM, jurist (ROR: <https://ror.org/036kvxa54>), e-mail: academia@mai.gov.md; e-mail: beniaminlup@yahoo.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3360-6794>

emoționale și sociale. Totodată, se evidențiază importanța combaterii stigmatizării și a promovării unei abordări holistice, interdisciplinare și centrate pe traumă, ca premisă esențială pentru recuperarea durabilă și reintegrarea socială a victimelor traficului de persoane.

Cuvinte-cheie: trafic de persoane, traumă, victimizare, depresie majoră, disociere, stigmatizare, reintegrare, intervenție timpurie, asistență psihosocială, stres posttraumatic.

THE IMPACT OF TRAUMA ON THE BEHAVIOR OF HUMAN TRAFFICKING VICTIMS: REACTIONS AND PSYCHOSOCIAL ASSISTANCE

Abstract: The study examines the impact of trauma on the behavior of victims of human trafficking and highlights the complexity of the psychological reactions generated by repeated experiences of exploitation, coercion, and control. Human trafficking, recognized as one of the most serious forms of organized crime, produces profound consequences for the mental, physical, and social health of victims, severely affecting their ability to make autonomous decisions, trust others, and return to a normal way of life. The research shows that traumatic experiences associated with trafficking contribute to the development of complex disorders such as major depression, chronic anxiety, post-traumatic stress disorder, attachment disorders, identity disturbances, dissociation, and severe sleep disruption. These effects are intensified by repeated abuse, social isolation, emotional blackmail, and the psychological control exercised by traffickers. At the behavioral level, victims often develop maladaptive survival mechanisms such as apathy, sub-mission, denial, emotional dependence, or avoidance of contact with authorities, which makes early identification more difficult and complicates the process of recovery and reintegration. The paper emphasizes the need for specialized, early, and continuous psychosocial intervention focused on victim protection, reduction of the risk of re-victimization, and restoration of emotional and social functioning. It also underlines the importance of combating stigmatization and promoting a holistic, interdisciplinary, and trauma-informed approach as an essential prerequisite for long-term recovery and social reintegration of victims of human trafficking.

Key-words: human trafficking, trauma, victimization, major depression, dissociation, stigmatization, reintegration, early intervention, psychosocial assistance, post-traumatic stress disorder.

1. INTRODUCERE.

Traficul de persoane constituie una dintre cele mai grave forme ale criminalității contemporane, prin complexitatea mecanismelor de control utilizate de rețelele infracționale și prin consecințele profunde pe care le produce asupra ființei umane. Dincolo de dimensiunea juridico-penală, acest fenomen generează traume de intensitate ridicată, care afectează echilibrul psihic, capacitatea de adaptare și funcționarea socială a victimelor. Persoana traficată nu suportă doar efectele unei constrângeri fizice sau economice, ci traversează un proces sistematic de destructurare emoțională, de anulare a autonomiei și de subordonare psihologică. Din acest motiv, comportamentele manifestate ulterior de victime, inclusiv în raport cu autoritățile, cu familia sau cu mediul social, nu pot fi înțelese corect în afara cadrului traumatic în care acestea au fost formate.

În literatura de specialitate, trauma asociată traficului de persoane este analizată ca o experiență complexă, repetitivă și cumulativă, capabilă să producă efecte persistente asupra memoriei, identității, afectivității și relațiilor interpersonale. Reacții precum apatia, resemnarea, obediența, negarea, neîncrederea generalizată sau dificultatea de a coopera cu instituțiile statului nu exprimă lipsă de voință, ci reprezintă, în multe cazuri, mecanisme de supraviețuire dezvoltate în contexte de abuz prelungit. În același

timp, prezența tulburărilor depresive, stresului posttraumatic, disocierii, tulburărilor de atașament și perturbărilor de somn confirmă faptul că exploatarea prin trafic nu afectează doar corpul victimei, ci și structura sa psihologică profundă.

În acest context, analiza impactului traumei asupra comportamentului victimelor devine necesară dintr-o perspectivă atât teoretică, cât și practică. O asemenea abordare permite înțelegerea adecvată a reacțiilor victimelor, evitarea interpretărilor eronate și fundamentarea unor forme de asistență psiho-socială sensibile la traumă. Studiul de față urmărește să evidențieze principalele manifestări psihologice și comportamentale ale victimelor traficului de persoane, precum și necesitatea unei intervenții specializate, continue și interdisciplinare, orientată spre recuperare, protecție și reintegrare socială reală.

2. METODEDE ȘI MATERIALE APLICATE.

Analiza fenomenului impactului traumei asupra comportamentului victimelor traficului de persoane a fost realizată prin utilizarea unui ansamblu de metode de cercetare specifice științelor juridice, criminologice și psihosociale. Abordarea metodologică a urmărit corelarea dimensiunii teoretice a fenomenului cu manifestările sale practice, prin examinarea mecanismelor de victimizare, reacțiilor psihologice ale victimelor și formelor de intervenție instituțională în procesul de asistență și reintegrare.

În primul rând, a fost utilizată metoda analizei doctrinare, prin examinarea literaturii de specialitate din domeniul criminologiei, victimologiei și psihologiei traumei. Au fost analizate lucrări și studii științifice care tratează fenomenul traficului de persoane din perspectiva efectelor psihologice asupra victimelor, cu accentul plasat pe tulburările emoționale, mecanismele de adaptare și procesele de recuperare. Această analiză a permis conturarea cadrului conceptual al cercetării și identificarea principalelor modele teoretice utilizate pentru explicarea reacțiilor victimelor la experiențele traumatiche.

În al doilea rând, cercetarea a valorificat metoda analizei normative, prin examinarea principalelor instrumente juridice internaționale și regionale relevante pentru prevenirea și combaterea traficului de persoane, precum și pentru protecția victimelor. Au fost analizate documente adoptate în cadrul Organizației Națiunilor Unite, Consiliului Europei și Uniunii Europene, care stabilesc standarde privind identificarea victimelor, acordarea asistenței psihosociale și prevenirea revictimizării.

Un rol important în cadrul cercetării l-a avut și metoda analizei cazurilor practice, utilizată pentru a evidenția modul în care traumele generate de exploatare se reflectă în comportamentul victimelor și în procesul de interacțiune cu autoritățile sau cu instituțiile de asistență. În acest sens, au fost analizate exemple relevante din rapoarte instituționale, studii de caz prezentate în literatura de specialitate și materiale elaborate de organizații internaționale implicate în sprijinirea victimelor traficului de persoane.

De asemenea, cercetarea a utilizat metoda comparativă, prin raportarea diferitelor abordări existente în literatura de specialitate și în documentele internaționale privind interpretarea traumei și modul de organizare a intervențiilor psihosociale destinate victimelor. Această metodă a permis identificarea unor practici și principii comune care pot contribui la dezvoltarea unor mecanisme mai eficiente de protecție și recuperare a victimelor.

Materialele utilizate în cadrul studiului includ lucrări științifice din domeniul criminologiei și victimologiei, rapoarte elaborate de organizații internaționale, documente de politici publice și ghiduri metodologice privind identificarea și asistarea victimelor

traficului de persoane. Prin combinarea acestor metode și materiale de cercetare a fost posibilă realizarea unei analize interdisciplinare a impactului traumei asupra comportamentului victimelor, evidențiind necesitatea unei abordări integrate și centrate pe nevoile reale ale persoanelor afectate de exploatare.

3. Listă a abrevierilor.

UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime

IOM – Organizația Internațională pentru Migrație

OSCE – Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa

PTSD – sindrom de stres posttraumatic.

4. DISCUȚII ȘI REZULTATE OBTINUTE.

4.1. Fundamente teoretice privind trauma în contextul traficului de persoane. În literatura de specialitate¹, fenomenul traficului de persoane este descris drept una dintre cele mai grave forme de criminalitate organizată, care afectează profund victimele, atât pe plan fizic, cât și pe cel psihologic. Pentru a înțelege reacțiile și comportamentul victimelor traficului de persoane, care uneori pot părea paradoxale sau greu de înțeles, atât în viața de zi cu zi, cât și în cursul participării acestora la procesul penal, este esențial să fie luată în considerare natura gravă a experienței traumatice prin care acestea au trecut. Experiența traficului este, prin definiție, un ciclu de violențe, abuzuri și frică, declanșat de tratamentul inuman, crud și manipulator al traficantului².

În această ordine de idei, psihologia criminalistică subliniază faptul că victimele traficului de persoane prezintă frecvent sindromul de stres posttraumatic, care poate afecta grav capacitatea lor de a reacționa adecvat în situații de risc sau în contextul proceselor judiciare³. Victimele traficului de persoane experimentează evenimente extrem de traumatizante, care le lasă cu flashback-uri, coșmaruri și reacții emoționale intense la orice element care le reamintește de abuzurile suferite. PTSD afectează profund capacitatea lor de a funcționa zilnic, determinându-le să fie mereu în stare de alertă și să evite orice situație sau loc care le-ar putea aminti de trauma suferită⁴.

În plus, tratamentele brutale și abuzurile constante la care sunt supuse victimele, fie că este vorba despre exploatarea sexuală, muncă forțată, fie de alte forme de servitute (cum ar fi sclavia sau prelevarea de organe), determină o deteriorare fizică și psihică severă, iar în multe cazuri, din punct de vedere medical, nu este posibilă o reabilitare completă. Studiile arată că aceste daune afectează profund sănătatea mentală și capacitatea de integrare socială a victimelor⁵.

Totodată, în acest context, traumele psihologice provocate de traficanți se manifestă printr-o gamă variată de abuzuri. Victimele sunt adesea private de hrană și de odihnă,

¹ Nastase Andrei. Specifics of Human Trafficking Crime Investigation, Bucharest, ADJURIS – International Academic Publisher, Paris, Calgary 2024, p. 10.

² Herman J. L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror. Basic Books, 2015, p. 102.

³ Courtois C. A., & Ford J. D. Treatment of Complex Trauma: A Sequenced, Relationship-Based Approach. The Guilford Press, 2016, pp. 134-136.

⁴ Courtois C. A., & Ford J. D. Treatment of Complex Trauma: A Sequenced, Relationship-Based Approach. The Guilford Press, pp. 134-136, 2016, p. 142.

⁵ Zimmerman C., & Kiss L. Human trafficking and exploitation: A global health concern. PLOS Medicine, 2017, pp. 218, 221.

fiind forțate să trăiască în condiții inumane. Restrângerea libertății lor este o practică frecventă, fie că vorbim de izolarea totală de restul societății, fie de limitarea accesului la asistență medicală și socială. Aceste condiții extrem de precare sunt create în mod deliberat de către traficanți pentru a consolida controlul asupra victimelor și a le reduce la o stare de obediență totală⁶. Astfel, victimele ajung să fie nu doar fizic, ci și psihologic captive în această situație. Prin urmare, reacțiile și comportamentele victimelor în cadrul procesului penal sunt strâns legate de impactul traumei.

4.2. Manifestări psihologice și comportamentale ale victimelor traficului de persoane. În literatura de specialitate privind impactul psihologic al traficului de persoane, se evidențiază faptul că victimele, în încercarea de a face față experiențelor traumatice severe, pot dezvolta o serie de reacții psihologice complexe și profund disfuncționale. Aceste reacții sunt mecanisme de adaptare la stres și traume repetate, dar au adesea efecte negative pe termen lung asupra sănătății mintale și fizice a victimelor. Reacțiile pot fi variate și sunt influențate de mulți factori, cum ar fi durata abuzurilor, tipul de exploatare și suportul disponibil după eliberarea din situația de trafic. În cele ce urmează, vom dezvolta patru reacții frecvente la victimele traficului de persoane: apatie/resemnare, supunere/obediență, reacții disfuncționale și negarea.

Una dintre cele mai frecvente reacții observate la victimele traficului de persoane este **apatia** sau **resemnarea**. Acestea apar ca mecanisme de autoapărare psihologică, prin care victima încearcă să reducă intensitatea emoțională a suferinței și să facă față abuzurilor repetate. Violența constantă, abuzurile sistematice, amenințările continue și controlul coercitiv exercitat de către traficanți determină victimele să adopte un comportament pasiv, acceptând aparent orice li se întâmplă, fără a mai încerca să reziste. Acest fenomen este cunoscut în psihologie sub numele de „învățare a neajutorării”⁷, când persoana ajunge să creadă că nu mai poate controla sau schimba situația, indiferent de efortul depus.

Traficanții folosesc intenționat tactici de violență și intimidare pentru a subjugă victimele și a le exploata. În acest context, victimele învață să accepte orice fel de abuzuri sau suferințe ca fiind inevitabile. Orice mijloace de a reacționa sau a face față pericolului sunt eliminate, traficanții reducând victimele la o stare de dependență totală și neputință. Această formă de control psihologic este extrem de eficientă în menținerea exploatarei sexuale sau a altor forme de exploatare, precum munca forțată sau sclavia, în care victima nu mai vede niciun mijloc de a scăpa.

Apatia poate fi interpretată greșit de către autorități sau chiar de sistemul judiciar, care poate percepe lipsa unei reacții active sau a cooperării din partea victimei ca o formă de complicitate voluntară cu traficanții. În realitate, acest comportament reflectă trauma profundă și imposibilitatea victimei de a acționa într-un mod activ, din cauza fricii paralizante și a controlului psihologic exercitat de agresori⁸.

Totodată, izolarea socială impusă de traficanți contribuie la accentuarea acestui comportament de resemnare. Victimele sunt adesea izolate de familie, prieteni și comunitate, pierzând astfel accesul la informații sau resurse care le-ar putea ajuta să scape din situația de exploatare. Izolarea și lipsa accesului la sprijin fac ca victima să nu mai vadă nicio altă opțiune decât să accepte situația, ceea ce duce la o capitulare psihologică com-

⁶ Bales K. *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*. University of California Press, 2012, p. 165.

⁷ Seligman M. E. P. *Helplessness: On Depression, Development, and Death*. W.H. Freeman. 1975.

⁸ Herman J. L. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror*. Basic Books, 2015, p. 110.

pletă în fața abuzurilor și violenței la care este supusă.

Prin urmare, resemnarea nu este o alegere voluntară, ci o reacție de supraviețuire într-un mediu extrem de ostil și opresiv. Aceste victime nu mai au nici măcar speranța de a schimba situația și sunt reduse la o stare de pasivitate totală. Traficanții exploatează acest comportament pentru a asigura o supunere completă și pentru a preveni orice încercare de rezistență sau de evadare din situația de exploatare. Această dinamică între abuz și supunere reflectă un ciclu distructiv, în care victimele se simt în captivitate psihologică și fizică.

Un alt mecanism frecvent de adaptare observat la victimele traficului de persoane este supunerea sau obediența, care apare ca un mecanism de apărare împotriva pedepsei și violenței. Victimele sunt forțate să adopte un comportament conformist și pasiv pentru a evita represiunile din partea traficantilor. Această obediență nu este voluntară, fiind indusă prin amenințarea constantă cu sancțiuni severe, cum ar fi agresiunea fizică, izolarea sau chiar amenințarea cu moartea⁹. Traficanții exercită un control psihologic și fizic extrem, folosind atât violența, cât și manipularea emoțională, pentru a se asigura că victimele nu vor încerca să scape sau să reziste exploatării.

În acest context, victimele sunt forțate să se conformeze regulilor impuse de traficanți, adoptând o atitudine obedientă pentru a minimiza abuzurile fizice sau psihologice. Această dinamică este agravată de faptul că, adesea, traficanții le oferă informații false menite să descurajeze victimele să ceară ajutor. De exemplu, victimele sunt frecvent amenințate că, dacă se vor adresa poliției sau vor încerca să fugă, vor fi capturate din nou, sau că familia lor va suferi repercusiuni¹⁰. Astfel, controlul traficantilor se extinde dincolo de simpla violență fizică, incluzând tactici de intimidare și minciuni care întăresc dependența emoțională și psihologică a victimelor.

Un fenomen relevant în acest context este sindromul Stockholm, un răspuns psihologic prin care victima dezvoltă o formă de atașament emoțional față de agresor. Acest sindrom apare atunci când victima, complet dependentă de traficanți pentru supraviețuire, ajunge să vadă în aceștia o sursă de protecție, chiar dacă această protecție vine la pachet cu abuzurile. Victimele pot dezvolta o formă de loialitate distorsionată față de agresori, fapt care complică încercările de a le scoate din situațiile de exploatare. Astfel, chiar și atunci când au oportunitatea de a scăpa sau de a cere ajutor, multe victime refuză să o facă, fie din frica paralizantă indusă de amenințările constante, fie din cauza unei distorsiuni cognitive în care traficanții sunt percepuți ca fiind mai puțin amenințători decât mediul extern¹¹.

Mai mult decât atât, această obediență totală nu este doar un mijloc de supraviețuire pe termen scurt, ci devine adesea o parte integrantă a identității psihologice a victimei. Cu timpul, victimele își interiorizează rolul de supunere, ceea ce face extrem de dificilă depășirea traumei și revenirea la o viață normală după ce sunt eliberate. Recuperarea din acest tip de traumă severă necesită o intervenție psihologică intensă, care să abordeze atât aspectele fizice ale abuzului, cât și restructurarea convingerilor și percepțiilor defor-

⁹ Follingstad D. R., Wright S., & Sebastian J. A. Battered Women Syndrome and the Law: Psychological and Legal Considerations. Springer, 2016, p. 51.

¹⁰ Herman J. L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror. Basic Books, 2015, pp. 110-112.

¹¹ Van der Kolk B. A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. Penguin Books, 2014, p. 150.

mate despre sine și agresori¹².

Astfel, supunerea și obediența victimelor traficului de persoane reprezintă reacții complexe la traumele și abuzurile la care acestea sunt supuse. În spatele acestor comportamente aparent pasive se află strategii de supraviețuire dezvoltate în circumstanțe extreme, unde orice formă de rezistență este percepută ca inutilă sau periculoasă. Traficanții își mențin controlul asupra victimelor nu doar prin violență fizică, ci și prin manipulare psihologică și intimidare continuă, creând un mediu de captivitate în care supunerea devine singura opțiune pentru victimele aflate în situații de exploatare.

Reacțiile disfuncționale sunt o altă categorie de răspunsuri psihologice frecvent întâlnite la victimele traficului de persoane. Aceste reacții includ neîncrederea generalizată față de ceilalți, dificultăți de adaptare la medii sigure sau la situații normale de viață și o distorsionare a percepției realității. Traumele acumulate în timpul exploatarei determină victimele să se adapteze unui mediu ostil și abuziv, în care supraviețuirea depinde de supunerea la reguli impuse cu violență și manipulare. După eliberare, însă, ele se confruntă cu dificultăți semnificative în a se adapta la un mediu normal, lipsit de abuzuri, în care interacțiunile interumane și mediile sociale nu prezintă aceleași niveluri de pericol¹³.

Traumele complexe care rezultă din exploatare provoacă o stare de hipervigilență constantă, în care victimele percep orice interacțiune ca pe o potențială amenințare. În acest context, victimele își dezvoltă un nivel crescut de suspiciune față de toți cei din jur, inclusiv față de cei care încearcă să le ofere ajutor. Această neîncredere profundă nu este nejustificată, având în vedere experiențele repetate de trădare și abuz din partea traficantilor, care le-au manipulat și controlat în mod constant. În această stare de realitate distorsionată, victimele se îndoiesc atât de propria lor capacitate de a scăpa din situația de exploatare, cât și de intențiile celorlalți¹⁴.

Un aspect esențial al acestor reacții disfuncționale este că victimele ajung să trăiască într-o lume percepută ca lipsită de control, în care singura opțiune este adaptarea la mediul abuziv în locul încercării de a-l schimba. Această adaptare la un mediu ostil se traduce prin renunțarea la speranță și acceptarea pasivă a abuzurilor, ceea ce face extrem de dificilă luarea deciziei de a scăpa sau de a căuta ajutor. Studiile arată că oamenii care trăiesc în medii abuzive ajung să își modifice comportamentele și credințele pentru a supraviețui, ceea ce reduce semnificativ probabilitatea ca ei să încerce să schimbe situația¹⁵.

Aceste reacții disfuncționale includ comportamente auto-distructive, cum ar fi consumul de substanțe narcotice, auto-vătămarea sau manifestări riscante, care devin modalități prin care victimele încearcă să facă față amintirilor dureroase și anxietății constante. Prin aceste comportamente, victimele caută să obțină o formă de control asupra propriilor trăiri emoționale, chiar dacă aceste metode sunt dăunătoare. Adesea, aceste reacții disfuncționale sunt agravate de stigmatizarea pe care victimele o resimt din partea societății și chiar a celor care încearcă să le ajute. De aceea, este esențial ca asistența psihosocială oferită victimelor traficului de persoane să fie sensibilă la traumă și să abordeze

¹² Hopper E., & Gonzalez L. D. *Understanding the Psychological Impact of Human Trafficking*. Springer, 2018, pp. 83-84.

¹³ Hopper E., & Gonzalez L. D. *Understanding the Psychological Impact of Human Trafficking*. Springer, 2018, pp. 82-85.

¹⁴ Van der Kolk B. A. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. Penguin Books, 2014, p. 152.

¹⁵ Herman J. L. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror*. Basic Books, 2015, pp. 120.

aceste mecanisme disfuncționale într-un mod care să sprijine vindecarea treptată¹⁶.

În multe cazuri, victimele nu mai percep în mod realist posibilitățile de ajutor sau siguranța oferită de autorități ori de organizațiile de sprijin, ceea ce le face să refuze ajutorul sau să evite colaborarea cu cei care ar putea să le scoată din situația de exploatare. Această rezistență aparentă în fața ajutorului este un simptom al traumei complexe și al neîncrederii față de orice formă de autoritate, având în vedere că traficanții au folosit adesea tactici de manipulare și minciuni pentru a le controla¹⁷.

Prin urmare, reacțiile disfuncționale ale victimelor traficului de persoane sunt rezultatul direct al unor traume intense și repetate suferite în timpul exploatării. Aceste reacții afectează profund capacitatea victimelor de a se reintegra în societate și de a colabora cu autoritățile pentru a-și găsi un drum sigur și stabil. Asistența specializată este crucială pentru a ajuta victimele să își reconstruiască încrederea în sine și în ceilalți, și pentru a le sprijini în gestionarea efectelor pe termen lung ale traumei.

Negarea este un alt mecanism de apărare psihologică frecvent utilizat de victimele traficului de persoane, prin care acestea încearcă să minimizeze sau chiar să evite conștientizarea completă a traumelor suferite. Această strategie de autoapărare le permite să facă față experiențelor traumatice extrem de intense, care, dacă ar fi complet acceptate, ar putea fi copleșitoare din punct de vedere emoțional. Victimele pot refuza să discute despre ceea ce li s-a întâmplat, fie cu apropiații, fie cu autoritățile, în speranța că ignorarea traumei ar putea atenua durerea sau chiar ar determina ca trauma să dispară. Totuși, în loc să ajute, negarea contribuie la perpetuarea traumelor și la întârzierea procesului de vindecare¹⁸.

Victimele care adoptă această strategie de apărare psihologică încearcă adesea să își ascundă suferințele, recurgând la minciuni sau omisiuni față de familia lor, prieteni sau chiar persoanele responsabile cu oferirea de ajutor. Negarea nu este doar o formă de protecție personală, ci și un mod de a proteja familia sau persoanele apropiate de realitatea traumatică pe care cei abuzați o trăiesc. Aceasta reflectă teama victimelor de a nu fi judecate sau respinse și de a nu adăuga și mai multă povară emoțională celor din jur. Recurgerea la minciună pentru a ascunde exploatarea suferită este astfel legată de dorința de a evita stigmatizarea și rușinea¹⁹.

În multe cazuri, sentimentele intense de vinovăție și rușine joacă un rol central în susținerea acestui mecanism de apărare. Victimele pot simți că au „eșuat” în a se proteja pe ele însele sau că, într-un fel, sunt responsabile pentru situația în care se află, ceea ce amplifică dorința lor de a evita discuțiile despre abuzurile suferite. Aceste sentimente de lipsă de valoare și rușine sunt extrem de frecvente, fiind alimentate de ideea că ar fi putut preveni exploatarea, ceea ce contribuie la izolarea emoțională și la dificultatea de a căuta sprijin.

Un alt aspect important al negării este manifestarea ei în planul sănătății fizice și mentale. Victimele prezintă adesea un complex de reacții psihosomatice și psihopatologi-

¹⁶ Zimmerman C., & Kiss L. Human trafficking and exploitation: A global health concern. PLOS Medicine, 2017, p. 226.

¹⁷ Hopper E., & Gonzalez L. D. Understanding the Psychological Impact of Human Trafficking. Springer, 2018, pp. 82-84.

¹⁸ Van der Kolk B. A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. Penguin Books, 2014, pp. 219.

¹⁹ Herman J. L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror. Basic Books, 2015, pp. 125.

ce, precum dureri cronice, anxietate, depresie și tulburări de somn. Negarea traumei suferite agravează aceste simptome, contribuind la deteriorarea stării lor de sănătate generală. De aceea, este esențial ca victimele traficului de persoane să beneficieze de asistență specializată, care să fie sensibilă la nevoile lor fizice și emoționale²⁰.

Negarea traumei nu este doar o barieră pentru procesul de vindecare personală, ci și pentru colaborarea cu autoritățile în cadrul procesului penal. Multe victime, deși au suferit traume grave, refuză să participe la proceduri juridice, deoarece aceasta implică rememorarea evenimentelor traumatiche și confruntarea cu traficanții. Acesta este motivul pentru care asistența psihosocială acordată victimelor nu trebuie condiționată de participarea lor la procesul penal. Susținerea emoțională, psihologică și fizică a victimelor este crucială pentru recuperarea lor, indiferent de statutul lor în cadrul unei investigații juridice²¹.

Astfel, negarea este o reacție complexă și dăunătoare la trauma suferită, ce amână procesul de vindecare și izolează victimele de ajutorul de care au nevoie. Oferirea de asistență psihosocială adaptată și suportul continuu sunt esențiale pentru a ajuta victimele să își depășească frica și rușinea, să își accepte trauma și să înceapă procesul de recuperare.

Depresia, una dintre cele mai răspândite reacții psihologice observate la victimele traficului de persoane, este tratată în literatura de specialitate ca o consecință inevitabilă a experiențelor traumatizante severe²². Victimele prezintă simptome clasice ale depresiei, precum lipsa motivației, anhedonia (incapacitatea de a simți plăcere), deznădejdea profundă și o autoevaluare negativă care poate duce la formarea unui sentiment de vinovăție intensă. Aceste manifestări nu doar că afectează activitățile zilnice, dar contribuie și la o deteriorare generală a sănătății mentale și fizice. Prin urmare, depresia majoră poate duce la idei și tentative suicidale, în special când victimele percep situația lor ca fiind fără scăpare²³. În acest context, literatura de specialitate subliniază importanța unei intervenții psihosociale timpurii, pentru a preveni agravarea depresiei și a facilita reintegrarea socială a victimelor²⁴.

Tulburările de atașament, care afectează semnificativ capacitatea victimelor de a stabili și menține relații sănătoase, sunt frecvent întâlnite în cazurile de trafic de persoane. Aceste tulburări au la bază abuzurile emoționale și fizice repetate suferite de victime, generând o distorsiune a mecanismelor de atașament și încredere²⁵. Victimele pot dezvolta două reacții extreme: fie devin extrem de atașate de persoanele care le oferă sprijin, manifestând o dependență excesivă, fie evită orice relație emoțională din cauza fricii de trădare sau respingere. Pe termen lung, aceste tulburări de atașament afectează

²⁰ Zimmerman C., & Kiss L. Human trafficking and exploitation: A global health concern. PLOS Medicine, 2017, p. 224.

²¹ Van der Kolk B. A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. Penguin Books, 2014, p. 221.

²² Herman J. L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror. Basic Books, 2015, pp. 125; Courtois, C. A., & Ford, J. D. (2016). Treatment of Complex Trauma: A Sequenced, Relationship-Based Approach. The Guilford Press, pp. 134-136.

²³ Herman J. L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror. Basic Books, 2015, pp. 131.

²⁴ Courtois C. A., & Ford J. D. Treatment of Complex Trauma: A Sequenced, Relationship-Based Approach. The Guilford Press, 2016, pp. 134-136.

²⁵ Van der Kolk B. A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. Penguin Books, 2014, p. 221.

serios abilitatea victimelor de a se reintegra social și de a construi relații interpersonale funcționale, accentuându-se nevoia de sprijin psihosocial²⁶.

Un alt efect grav al exploatarei este reprezentat de *tulburările de identitate*. În acest sens, C. Zimmerman și L. Kiss descriu cum abuzurile constante pot duce la o pierdere completă a sentimentului de sine, făcând victimele să nu mai știe cine sunt sau cine au fost înainte de exploatare. Această dezintegrare a identității personale se manifestă printr-un sentiment profund de alienare și de disociere față de propria persoană. Disocierea identitară face ca victimele să întâmpine dificultăți semnificative de a-și reconstrui o viață normală după eliberare, ceea ce complică reintegrarea lor în societate²⁷. Prin urmare, este esențială o abordare terapeutică complexă, care să vizeze atât restabilirea identității personale, cât și promovarea autonomiei emoționale și sociale.

Disocierea este un mecanism defensiv folosit de victimele traficului pentru a face față traumelor copleșitoare. În acest context, se explică disocierea ca fiind un proces prin care victimele se detașează de experiențele traumatiche, protejându-se de intensitatea suferinței²⁸. Disocierea poate lua forme variate, de la pierderi de memorie legate de experiențele traumatiche, până la senzații de detașare de realitate sau chiar trăiri de tip „ieșire din corp”. Deși disocierea poate fi utilă pe termen scurt pentru a supraviețui suferinței, ea complică semnificativ procesul de vindecare și reintegrare. Victimele nu reușesc să integreze trauma în narațiunea personală, ceea ce face necesare intervenții terapeutice specializate pentru a facilita recuperarea psihosocială.

Sentimentele de rușine și vinovăție sunt o componentă centrală a traumei psihologice suferite de victimele traficului de persoane. Herman subliniază faptul că victimele se simt adesea responsabile pentru abuzurile suferite, crezând că ar fi putut preveni exploatarea. Aceste trăiri sunt amplificate de stigmatul social asociat cu exploatarea sexuală sau munca forțată, făcând victimele să se izoleze și să evite cererea de ajutor. Astfel, rușinea și vinovăția devin obstacole majore în calea recuperării, contribuind la perpetuarea traumei și la refuzul de a se reintegra în societate. În acest sens, intervențiile psihosociale trebuie să fie sensibile la aceste sentimente, abordându-le cu empatie și sprijin emoțional²⁹.

Stigmatizarea socială adaugă o dimensiune suplimentară traumei suferite de victimele traficului de persoane. Zimmerman și Kiss arată că victimele se confruntă frecvent cu marginalizare și excludere din partea societății, în special în cazurile de exploatare sexuală. Această stigmatizare contribuie la formarea unui sentiment profund de alienare și izolare, făcând și mai dificilă vindecarea și reintegrarea jertfelor traficului în comunitate. De asemenea, stigmatul social poate descuraja victimele să caute ajutor sau să vorbească despre experiențele lor, complicând procesul de intervenție psihosocială. Prin urmare, este esențial ca strategiile de asistență să includă măsuri de combatere a stigmatizării, promovând reintegrarea victimelor în comunitate³⁰.

²⁶ Van der Kolk B. A. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. Penguin Books, 2014, p. 235.

²⁷ Zimmerman C., & Kiss L. Human trafficking and exploitation: A global health concern. *PLOS Medicine*, 2017, p. 225.

²⁸ Courtois C. A., & Ford J. D. *Treatment of Complex Trauma: A Sequenced, Relationship-Based Approach*. The Guilford Press, 2016, pp. 136-137.

²⁹ Herman J.L. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence, From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books, 2015.

³⁰ Zimmerman C., & Kiss L. Human trafficking and exploitation: A global health concern. *PLOS Medicine*, 2017, p. 226.

Tulburările de somn reprezintă o altă consecință gravă a traumei la victimele traficului de persoane. Conform studiilor realizate de B. A. Van der Kolk, insomniile, coșmarurile și terorile nocturne sunt manifestări frecvente ale unor amintiri traumatice. Victimele se află într-o stare constantă de alertă, ceea ce face somnul dificil de obținut și menținut. În plus, lipsa somnului agravează alte probleme de sănătate, cum ar fi depresia și anxietatea, afectând capacitatea de recuperare fizică și mentală. Prin urmare, abordările terapeutice trebuie să ia în considerare tulburările de somn și să includă strategii pentru restabilirea unui ritm normal de odihnă, care să susțină procesul de vindecare generală³¹.

4.3. Asistența psihosocială orientată spre traumă și repere pentru reintegrarea victimelor traficului de persoane. Reacțiile victimelor traficului de persoane, precum apatia, resemnarea, supunerea, retragerea afectivă sau neîncrederea generalizată, nu trebuie interpretate ca expresii ale lipsei de voință ori ale pasivității, ci ca mecanisme disfuncționale dezvoltate în condiții de constrângere, violență și control repetat. În realitate, aceste manifestări sunt puternic corelate cu efectele traumei complexe, produse de expunerea prelungită la exploatare și de pierderea progresivă a autonomiei personale. Studiile empirice consacrate în domeniu au arătat că victimele traficate prezintă frecvent simptome de depresie, anxietate și stres posttraumatic, iar severitatea tulburărilor este influențată de intensitatea violenței și de durata exploatării³².

Din această perspectivă, intervenția psihosocială nu poate fi una formală sau punctuală, ci trebuie construită în jurul unei abordări centrate pe traumă. O astfel de abordare presupune înțelegerea faptului că trauma afectează memoria, capacitatea de decizie, disponibilitatea de cooperare și chiar modul în care victima relatează propria experiență. În consecință, serviciile acordate victimelor trebuie să urmărească simultan siguranța fizică, stabilizarea emoțională și refacerea capacității de funcționare socială. Standardele europene arată în mod clar că asistența acordată victimelor trebuie să urmărească recuperarea fizică, psihologică și socială, fiind asigurată prin cooperarea dintre autorități și organizațiile relevante³³. În aceeași logică, ghidurile OSCE recomandă metode de lucru centrate pe victimă, pe supraviețuitori și pe traumă, tocmai pentru a evita revictimizarea și a crea condiții necesare în vederea unei reintegrări autentice³⁴.

O primă direcție de acțiune în acest sens o constituie *intervenția psihosocială timpurie*. Victimele eliberate din situații de trafic au nevoie de evaluare imediată, de sprijin psihologic specializat și de servicii adaptate vulnerabilităților individuale. În practică, aceasta înseamnă că intervenția nu trebuie amânată până la stabilizarea juridică a cazului, ci inițiată încă din primele momente ale identificării. Manualele IOM³⁵ și UNODC³⁶ subli-

³¹ Van der Kolk B. A. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. Penguin Books, 2014, p. 236.

³² Hossain M., Zimmerman C., Abas M. et al. *The Relationship of Trauma to Mental Disorders Among Trafficked and Sexually Exploited Girls and Women*. În: *American Journal of Public Health*, 2010, vol. 100, nr. 12. Disponibil la: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2978168/> (accesat la 10.03.2026).

³³ Council of Europe. *Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, Warsaw, 16.05.2005. Disponibil la: <https://rm.coe.int/168008371d> (accesat la 06.03.2026).

³⁴ OSCE ODIHR. *Guidance on Trauma-Informed National Referral Mechanisms*, Warsaw, 2023. Disponibil la: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/1/9/549793.pdf> (accesat la 08.03.2026).

³⁵ IOM. *The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking*, Geneva, 2007. Disponibil la: <https://migrantprotection.iom.int/en/resources/manual/iom-handbook-direct-assistance-victims-trafficking> (accesat la 04.03.2026).

³⁶ UNODC. *Caring for Trafficked Persons: Guidance for Health Providers*, Vienna, 2009. Disponibil la: https://www.unodc.org/documents/hiv-aids/publications/Caring_for_Trafficked_Persons_Guidance_for_Health_Providers_2009.pdf (accesat la 03.03.2026).

niază că asistența timpurie reduce riscul agravării tulburărilor emoționale și contribuie la crearea unei relații de încredere între victimă și serviciile de sprijin.

A doua direcție esențială privește *combaterea stigmatizării și facilitarea reintegrării sociale*. În foarte multe cazuri, trauma nu se încheie odată cu ieșirea victimei din mediul de exploatare. Reîntoarcerea în familie, în comunitate sau în mediul profesional poate reactiva sentimente de rușine, marginalizare și auto-învinovățire. Tocmai de aceea, reintegrarea nu poate fi redusă la acordarea unor servicii administrative sau la rezolvarea unor nevoi materiale imediate³⁷. Ea trebuie însoțită de măsuri de sensibilizare comunitară, de reducere a stigmei și de promovare a unui mediu social receptiv. Ghidurile internaționale privind reintegrarea victimelor atrag atenția că stigmatizarea, trauma psihologică și lipsa acceptării sociale cresc semnificativ riscul de excludere și de re-victimizare³⁸.

O altă cerință de fond este *abordarea holistică a traumei*. În cazul victimelor traficului de persoane, simptomele psihice nu pot fi separate de efectele corporale, de insecuritatea locativă, de precaritatea economică și de vulnerabilitatea juridică. Din acest motiv, asistența eficientă trebuie să fie multidimensională și să integreze sprijin psihologic, asistență medicală, consiliere juridică, acompaniere socială și, atunci când este necesar, suport pentru educație și integrare profesională. Practica internațională arată că modelele de intervenție fragmentate sunt mai puțin eficiente decât acelea care combină managementul de caz cu sprijinul de sănătate mintală și cu protecția socială³⁹.

În mod firesc, eficiența acestui cadru depinde și de existența unui *suport normativ și instituțional adecvat*. Protecția victimelor nu trebuie condiționată de participarea lor activă la procesul penal, deoarece o asemenea condiționare poate transforma asistența într-un instrument de presiune, blocând accesul la recuperare. Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane consacră obligația statelor de a asigura identificarea victimelor, de a le acorda asistență și de a organiza colaborarea instituțională necesară pentru protecția lor⁴⁰. Totodată, OSCE subliniază că mecanismele de referire trebuie să funcționeze în logica protecției drepturilor, nu exclusiv în logica procedurii penale⁴¹.

Nu în ultimul rând, trebuie evidențiată importanța *formării continue a profesioniștilor* care interacționează cu victimele. Polițiștii, psihologii, asistenții sociali, cadrele medicale și ceilalți specialiști implicați în procesul de recuperare au nevoie nu doar de informații generale despre trafic, ci și de competențe reale de comunicare sensibilă la traumă, identificare a simptomelor, prevenire a revictimizării și referire adecvată. În lipsa unei asemenea pregătiri, reacțiile victimelor sunt adesea înțelese greșit, iar intervențiile instituționale pot deveni rigide, intruzive sau chiar nocive. Ghidurile internaționale insistă în mod expres asupra pregătirii profesioniștilor în domeniul traumei și al asistenței psihosociale, ca

³⁷ IOM. Monitoring the Reintegration of Trafficking Survivors. A Practical Guide and Toolkit, Geneva, 2023. Disponibil la: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/Study-and-Toolkit-Monitoring.pdf> (accesat la 02.03.2026).

³⁸ OSCE ODIHR. Guidance on Trauma-Informed National Referral Mechanisms, Warsaw, 2023. Disponibil la: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/1/9/549793.pdf> (accesat la 08.03.2026).

³⁹ IOM. The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking, Geneva, 2007. Disponibil la: <https://migrantprotection.iom.int/en/resources/manual/iom-handbook-direct-assistance-victims-trafficking> (accesat la 04.03.2026).

⁴⁰ Council of Europe, Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Warsaw, 16.05.2005. Disponibil la: <https://rm.coe.int/168008371d> (accesat la 06.03.2026).

⁴¹ OSCE ODIHR. Guidance on Trauma-Informed National Referral Mechanisms, Warsaw, 2023. Disponibil la: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/1/9/549793.pdf> (accesat la 08.03.2026).

premisă a unei protecții efective⁴².

Prin urmare, sprijinirea reală a victimelor traficului de persoane impune depășirea abordărilor fragmentare și construirea unui cadru de asistență psihosocială adaptat traumei, bazat pe colaborare multidisciplinară, continuitate și respect pentru demnitatea persoanei. Numai într-un asemenea context devine posibilă nu doar gestionarea consecințelor exploatării, ci și reconstrucția treptată a unei vieți autonome și sigure.

5. CONCLUZII.

Traficul de persoane produce consecințe psihologice profunde și de lungă durată, care afectează capacitatea victimelor de a se reintegra social și de a-și reconstrui identitatea personală. Analiza literaturii de specialitate și a datelor empirice confirmă faptul că experiențele de exploatare și control coercitiv generează traume complexe. Acestea se manifestă prin tulburări afective severe, stări persistente de anxietate, perturbări ale identității și dificultăți de relaționare interpersonală. Victimele sunt supuse unui proces sistematic de degradare psihologică, prin intimidare, izolare și manipulare, ceea ce conduce la dezvoltarea unor mecanisme disfuncționale de supraviețuire. În acest context, reacțiile precum apatia, supunerea sau lipsa de încredere în autorități nu trebuie interpretate ca semne de pasivitate, ci ca expresii ale unei traume profunde.

Recuperarea victimelor traficului de persoane necesită o intervenție coordonată și continuă din partea instituțiilor statului și a organizațiilor specializate. Intervențiile psihosociale trebuie să fie orientate spre restabilirea sentimentului de siguranță, reconstrucția autonomiei personale și reintegrarea socială a victimelor. Experiența practicii în domeniu demonstrează că sprijinul acordat imediat după identificarea victimelor influențează decisiv procesul de recuperare și capacitatea acestora de a depăși traumele suferite.

În acest sens, este necesară dezvoltarea unor programe integrate de asistență care să combine suportul psihologic, consilierea juridică și măsurile de reintegrare socio-profesională. Totodată, profesioniștii care interacționează cu victimele trebuie să beneficieze de formare continuă în domeniul traumei și al intervenției psihosociale, pentru a înțelege complexitatea reacțiilor comportamentale ale acestora. Consolidarea cooperării dintre autoritățile publice, instituțiile de aplicare a legii și organizațiile societății civile reprezintă o condiție esențială pentru crearea unui mecanism eficient de protecție și sprijin.

Prin urmare, combaterea traficului de persoane nu se limitează la identificarea și sancționarea traficantilor. Aceasta presupune, în egală măsură, dezvoltarea unor mecanisme durabile de protecție și recuperare a victimelor, bazate pe empatie, profesionalism și responsabilitate instituțională. Numai printr-o astfel de abordare poate fi restabilită demnitatea persoanelor afectate și redus impactul social al acestui fenomen infracțional.

⁴² OSCE ODIHR. Guidance on Trauma-Informed National Referral Mechanisms, Warsaw, 2023. Disponibil la: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/1/9/549793.pdf> (accesat la 08.03.2026).

BIBLIOGRAFIE
BIBLIOGRAPHY

- Năstase A. Specifics of Human Trafficking Crime Investigation. Bucharest, Paris, Calgary: ADJURIS International Academic Publisher 2024. 10 p.
- Herman J.L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence, From Domestic Abuse to Political Terror. New York: Basic Books, 2015.
- Courtois C.A., Ford J.D. Treatment of Complex Trauma: A Sequenced, Relationship-Based Approach. New York: The Guilford Press, 2016.
- Zimmerman C., Kiss L. Human trafficking and exploitation: A global health concern. În: PLOS Medicine, 2017, vol. 14, nr. 11.
- Bales K. Disposable People: New Slavery in the Global Economy. Berkeley: University of California Press, 2012.
- Seligman M.E.P. Helplessness: On Depression, Development, and Death. New York: W.H. Freeman, 1975.
- Follingstad D.R., Wright S., Sebastian J. Battered Women Syndrome and the Law: Psychological and Legal Considerations. New York: Springer, 2016.
- Van der Kolk B.A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. New York: Penguin Books, 2014.
- Hopper E., Gonzalez L.D. Understanding the Psychological Impact of Human Trafficking. New York: Springer, 2018.
- Hossain M., Zimmerman C., Abas M. ș.a. The Relationship of Trauma to Mental Disorders Among Trafficked and Sexually Exploited Girls and Women. În: American Journal of Public Health, 2010, vol. 100, nr. 12, disponibil la: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2978168/>, accesat la 10 martie 2026.
- Council of Europe. Convention on Action against Trafficking in Human Beings. Warsaw, 16 mai 2005, disponibil la: <https://rm.coe.int/168008371d>, accesat la 6 martie 2026.
- OSCE ODIHR. Guidance on Trauma-Informed National Referral Mechanisms. Warsaw, 2023, disponibil la: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/1/9/549793.pdf>, accesat la 8 martie 2026.
- IOM. The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking. Geneva, 2007, disponibil la: <https://migrantprotection.iom.int/en/resources/manual/iom-handbook-direct-assistance-victims-trafficking>, accesat la 4 martie 2026.
- UNODC. Caring for Trafficked Persons: Guidance for Health Providers. Vienna, 2009, disponibil la: https://www.unodc.org/documents/hiv-aids/publications/Caring_for_Trafficked_Persons_Guidance_for_Health_Providers_2009.pdf, accesat la 3 martie 2026.
- IOM. Monitoring the Reintegration of Trafficking Survivors. A Practical Guide and Toolkit. Geneva, 2023, disponibil la: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/Study-and-Toolkit-Monitoring.pdf>, accesat la 2 martie 2026.